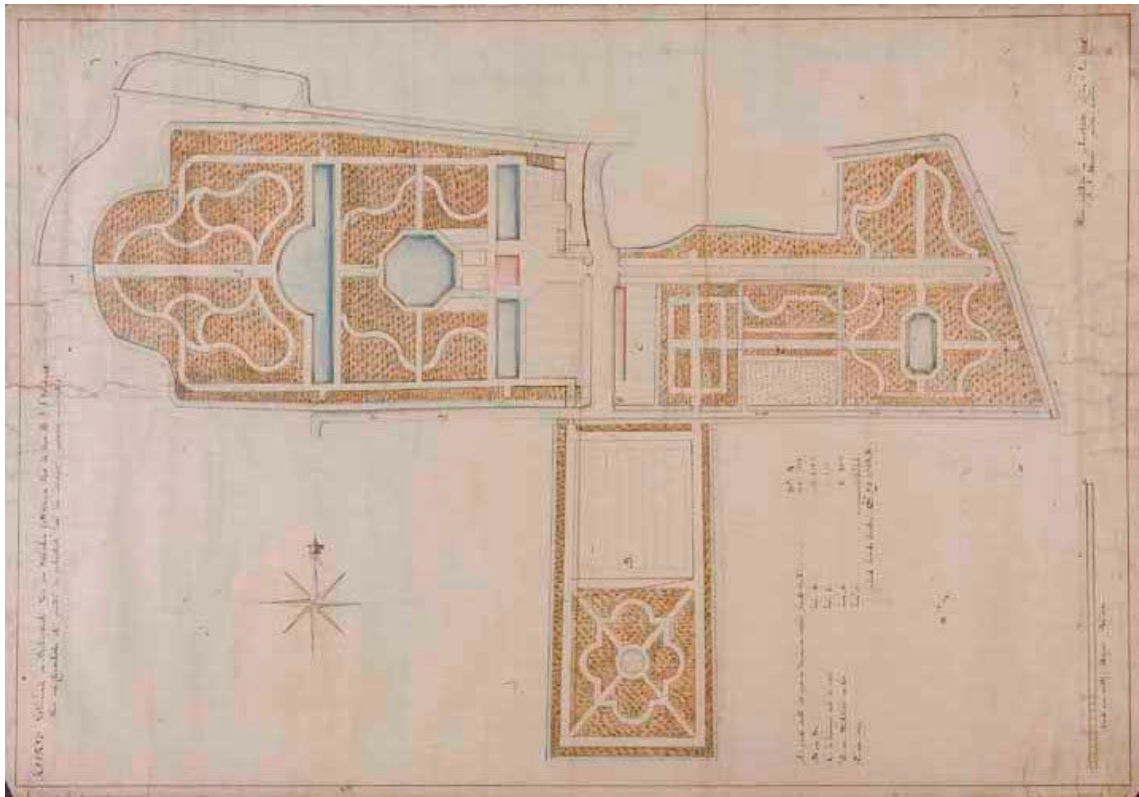

Enkele aantekeningen over het Hof te Kleverskerke, een ambachtsheerlijke buitenplaats op Walcheren

Martin van den Broeke

Op de weblog van 29 augustus jl. verscheen een kaart van de buitenplaats bij het Walcherse dorpje Kleverskerke. De combinatie met kaarten van later datum geeft een goed beeld van het terrein van de buitenplaats en de ontwikkeling daarvan. Om de kaart nog iets meer reliëf te geven, wil ik enkele elementen uit de geschiedenis van de buitenplaats aanstippen. Het is niet mijn bedoeling hier een uitgebreid artikel te schrijven en ik gebruik hier ook geen bronvermelding – het zijn slechts enkele aantekeningen.

Afb. 1. Kaart van de buitenplaats te Kleverskerke door J.J. Klenée, 1776 Bron: Gelders Archief

Aanleg

De buitenplaats had geen naam maar wordt op de kaart van Walcheren door D.W.C. en A. Hattinga uit 1750 als het Hof te Kleverskerke aangeduid. Vanaf de stichting is ze steeds eigendom geweest van de opeenvolgende ambachtsheren van Kleverskerke.

In 1679 organiseerde de stad Middelburg een grote veiling waarbij ze haar ambachtsheerlijkheden op Walcheren bij opbod verkocht. De kopers van de heerlijkheden waren veelal stedelijke regenten. De heerlijkheid van Kleverskerke kwam bij die veiling voor 2000 Vlaamse ponden in handen van Joan Pieter van den Brande (1645-1712), burgemeester van Middelburg. In 1694 was hij ambassadeur in Engeland en werd in 1699 in de Engelse adelstand verheven tot baronet.

Enkele jaren na de aankoop van de heerlijkheid ging Van den Brande aan de slag om daar een buitenverblijf aan te leggen. In 1685 kocht hij daartoe enkele percelen westelijk van de kerk

en breidde zijn grondbezit in 1694 uit met de aankoop van “seker huys, schuere, etc.” dat aan die stukken grensde. De totale oppervlakte bedroeg circa 4 gemeten en 138 roeden (circa 1,75 hectare). Op deze plaats liet Van den Brande het huis van de buitenplaats optrekken en een tuin aanleggen. Dit werd nog in 1751 aangeduid als “een groot nieuw Huis”.

Hij had echter al eerder een tuin aangelegd. In 1687 verzocht Van den Brande toestemming “om seker eijnde wegs aen desselfs parochie met een boom op te sluijten, ten eijnde de plantagie bij sijn Ed. daar gemaakt niet mogte worden verhinderd”. Hij wilde als compensatie een nieuw stukje weg aanleggen. De datering van dit verzoek lijkt moeilijk te rijmen met de aankoop van de stukken land, met name van de boerderij. Het ligt niet voor de hand dat de tuinaanleg van de buitenplaats zelf in gang was gezet nog voordat Van den Brande de benodigde gronden had verworven. Hier zal nader onderzoek mogelijk meer licht op kunnen werpen.

Afb. 2. Detail van de kaart van Walcheren door D.W.C. en A. Hattinga uit 1750

Het resultaat van de bouwactiviteiten is te zien op de eerder genoemde kaart van de gebroeders Hattinga uit 1750: de buitenplaats bestond uit een huis met aan weerszijden een kanaalvormig bassin, daarachter een tuingedeelte met een kom op het snijpunt van twee paden of lanen, dat vermoedelijk fungeerde als boomgaard. Volgens de kaart van Klenée was deze kom achthoekig. Dit gedeelte was aan de achterzijde afgesloten met een kanaalvormig bassin dat in het midden een halfronde uitstulping had; dit perceel heette tot ver in de twintigste eeuw de Halve Maan. Daarachter lag een stukje bos waarin de middenas van de aanleg zich voortzette. Het terrein had een boogvormige afsluiting. Op de kaart van Klenée en latere kaarten is nog te zien dat rond een groot deel van de buitenplaats een uitzonderlijk brede sloot lag, die een soort gracht vormde.

Tegenover het huis zette de middenas van de aanleg zich voort in de vorm van een lange dreef. Deze liep achterlangs de kerk en bood aan het eind een zicht op het platteland en de dijk. In dit deel van de aanleg lag een bosket met zo te zien een kleine kom in het midden. Het derde deel van de tuin lag aan de zuidzijde en bestond waarschijnlijk uit een moestuin en een hakhoutbosje. De tuinaanleg zette zich buiten het terrein voort doordat er langs de zuidzijde een lange kaarsrechte weg liep, parallel aan de grote dreef die de hoofdas van de tuin vormde. Aan de andere zijde van de middenas lag de enigszins slingerende dorpsstraat. Deze was als het ware een onderdeel geworden van de rechthoek van lanen die om de overtuin liep en bestond uit de genoemde weg aan de zuidzijde, de schuine weg aan de oostrand en de straat voorlangs het herenhuis. De architectuur van de tuin greep dus in in het omringende

landschap. Men kan er een verwijzing in zien naar het verband tussen de buitenplaats en de bijbehorende heerlijkheid.

Het huis bestaat tegenwoordig nog gedeeltelijk: een ondiep gebouw met een deur in het midden en aan weerszijden twee grote ramen. Het middengedeelte springt licht vooruit en op de hoeken zitten pilasters. De grijze bepleistering is mogelijk negentiende-eeuws en was in die tijd een typisch kenmerk van woonhuizen op het Walcherse platteland.

Afb. 3. Het nog bestaande restant van het herenhuis Bron: www.fotoarnemuiden.nl

De risaliet en pilasters, samen met het ontbreken van een brede kroonlijst, suggereren dat het huis oorspronkelijk groter is geweest. Een aanknopingspunt voor die veronderstelling vormt een advertentie uit 1782, waarin een grote hoeveelheid afbraakmateriaal van een huis bij Kleverskerke te koop wordt aangeboden dat waarschijnlijk van deze buitenplaats afkomstig was. Deze advertentie maakt melding van “5 stuks schuif-kozijnen met Raamen, best Glas en Paneel Blinden, 12 stuks twee lichten en Kruis Kosijnen”.

De nauwkeurige aantallen kozijnen die worden genoemd, stellen ons in staat om een voorzichtige reconstructie van het huis te maken. Het huidige huis is één vertrek diep en heeft aan weerszijden van de deur twee grote ramen. De vijf schuifkozijnen zijn voldoende om een verdieping op dat huis te zetten. De kruiskozijnen kunnen in een vierkante uitbouw aan de achterzijde hebben gezeten: een uitbouw met een verdieping, aan elk van de drie vrije zijden twee ramen naast elkaar, dat maakt vier ramen per zijde, maal drie is 12. Mogelijk hebben de tweelichten op de verdieping gezeten: in dat geval was de verdieping iets lager dan de begane grond. Van een kelder of onderhuis lijkt, gelet op de hoeveelheid kozijnen, geen sprake. Het huis te Kleverskerke was dus waarschijnlijk een ondiep voorhuis met verdieping en een vierkante uitbouw aan de achterzijde met een halve verdieping. Iets dergelijks is enkele kilometers verderop nog steeds te bewonderen: het huis op de buitenplaats Duinbeek bij Oostkapelle. Dit dateert van rond het begin van de achttiende eeuw en is dus vrijwel even oud als het huis te Kleverskerke. Ook op andere Walcherse buitenplaatsen kwamen dergelijke ondiepe huizen met vierkante achterhuizen voor, zoals waarschijnlijk op Hoogduin bij Domburg, en op Nieuwenhove en Leliëndale bij Middelburg, alle drie daterend uit diezelfde periode.

Afb. 4. Het huis Duinbeek Bron: Beeldbank Zeeuwse Bibliotheek

Van den Brande deed meer met zijn heerlijkheid dan alleen een buitenplaats aanleggen: hij breidde tevens het dorp uit. Het hele dorp Kleverskerke was aanvankelijk niet meer dan een kerk met een stuk of zes huizen. Van den Brande liet dat aantal bijna verdubbelen door de bouw van vijf woningen tegenover de buitenplaats, ten zuiden van de kerk. Tegenwoordig is in de gevel van die huisjes nog een steen te zien die herinnert aan de bouwheer, met daarop het jaartal 1705. Ze zijn dus gebouwd in dezelfde periode als de buitenplaats. De positie van de huizen, aan de straat voor het herenhuis en haaks op de dreef, maakt duidelijk dat ze als onderdeel van de buitenplaats of van het ambachtsheerlijke complex van gebouwen en tuinen werden gezien.

De heerlijkheid en de buitenplaats bleven in bezit van de familie Van den Brande. Op de kaart van Hattinga wordt Cornelis van den Brande als bewoner van de buitenplaats aangegeven. Cornelis (1672-1750) was de zoon van Johan Pieter. De heerlijkheid kwam na het overlijden van Cornelis in handen van Johan Pieter van den Brande (1707-1758), zoon van Cornelis' broer Pieter. Deze Johan Pieter liet in de Lange Delft in Middelburg een groot huis verbouwen en voorzien van een natuurstenen voorgevel naar ontwerp van de Antwerpse architect J.P Van Bourscheit de jongere. Bij het bombardement op Middelburg in 1940 is dit huis verloren gegaan. De steen met het familiewapen van Van den Brande heeft enkele jaren geleden een plekje gekregen bij de kerk van Kleverskerke. Behalve het huis aan de Lange Delft bezat Van den Brande ook de buitenplaats Sint Jan ten Heere bij Aagtekerke, die hij eveneens naar ontwerp van Van Bourscheit liet aanleggen en er een enorm huis neerzette.

Verhuur

Na het overlijden van Johan Pieter van den Brande in 1758 erfde Aletta Maria van den Brande de heerlijkheid Kleverskerke. Zij was de dochter van Cornelis van den Brande en dus Johan Pieters nicht. Wie in die tijd eigenaar was van de buitenplaats, is op grond van de gevonden stukken moeilijk te zeggen. Wel is zeker dat Aletta Maria en haar echtgenoot later ook eigenaars van de buitenplaats waren. Vermoedelijk hebben ze deze geërfd van haar vader Cornelis.

Aletta Maria en haar echtgenoot, de predikant Wilhelmus Wilhelmius, vertoefden waarschijnlijk weinig op hun buitenverblijf; ze boden het namelijk te huur aan. Belangstellenden konden de buitenplaats zelf huren met een "Capitaal Heeren Huis, Persikschuttingen, Vrucht-boomgaarden, Espaliers, Vischrijke Vijvers, Wandeldreeven en eenig Moesland". Huur van de stal en het koetshuis was ook mogelijk maar niet bij de buitenplaats inbegrepen. Eventueel kon men ook de twee overtuinen huren, met "verder Moesland, Wandeldreeven &c.". De secretaris van Kleverskerke, de Middelburgse notaris Boudewijnsen, trad op als zaakwaarnemer voor de eigenares.

Wilhelmus vroeg in 1765 emeritaat vanwege zijn slechte lichamelijke gesteldheid. In datzelfde jaar kocht Wilhelmus de heerlijkheid Brakel. Het echtpaar verhuisde naar Utrecht, waar mevrouw Van den Brande in 1768 overleed. Ze had haar echtgenoot bij testament benoemd tot enige erfgenaam. Wilhelmus overleed in 1771.

Wijzingen in de tuin

De heerlijkheid en de buitenplaats kwamen vervolgens in handen van Johannis Adrianus Wilhelmus, heer van Brakel. Deze woonde in Middelburg, waar hij schepen en raad was. Waarschijnlijk gebruikte hij zijn buitenverblijf wel zelf. De meest recente toevoegingen aan de tuinaanleg die op de kaart van 1776 te zien zijn, zullen dan ook door hem zijn gedaan. De kaart laat zien dat er op verschillende plaatsen in de tuin slingerende paden zijn aangelegd. De paden in de overtuin zijn samengesteld uit rechte stukjes en cirkelfragmenten. Die in de tuin zelf zijn vloeiender en bewegen zich symmetrisch ten opzichte van de middenas. De vorm van de paden heeft iets weg van een kuifstuk dat ook wel op een kroonlijst van een gevel of boven een raamomlijsting werd geplaatst. Dit levert een patroon op dat er op de kaart wel mooi uitziet, maar op de grond waarschijnlijk niet veel gemeen had met de spannende onregelmatig lopende paden van de slingerbosjes of Engelse bosjes. De gebogen paden op Kleverskerke vertonen dan ook meer verwantschap met geometrische tuinen dan met de landschapstuin.

In het perceel aan de zuidzijde is een sterrebos verschenen met een kom in het midden. Dit maakt in vergelijking met de gebogen paden elders in de tuin een wat ouderwetse indruk en is mogelijk dus ouder. Op de kaart van Hattinga is dit bosket evenwel nog niet aangegeven.

Over de omvang van het gebouwencomplex worden we geïnformeerd door een akte uit 1780. De buitenplaats bestond in dat jaar uit een “heere hofstede met derselver huysinge, koetshuys, stallinge, schuurtje, een arbeyders huysje, en verderen opstal cum annexsis en aanclieven van dien” met de bijbehorende 18 gemeten en 205 roeden (ca. 7,3 hectare) “Plantagies, Vijvers, Bos, Wey als Zaaylanden”. Voorts hoorde een “Boere hofsteedken” met 11 gemeten en 58 roeden onder Kleverskerke erbij.

Behalve de boerderij en de buitenplaats maakten ook enkele woonhuizen in het dorp deel uit van het complex. Een huis tegenover de kerk, “aan de Zijde van de Heere Hofstede van vooren bij het Koetsestal” werd bewoond door de schout. De vijf huisjes aan de overzijde van de weg, naast de dreef, “met de School daar Annex” hoorden er ook bij, evenals twee huisjes die in 1779 nieuw waren gebouwd.

Wilhelmus overleed in 1780. De heerlijkheid kwam toen in bezit van zijn neef Jan van Wageningen. Het complex van buitenplaats, boerderij en woningen vererfde op Anna Jacoba Gronovius, echtgenote van Adriaan Crucius, burgemeester van Leiden. De band tussen heerlijkheid en buitenplaats werd toen dus verbroken.

Latere ambachtsheren van Kleverskerke bleven zich wel verbonden voelen met hun heerlijkheid, wat ook blijkt uit de familiewapens op de herenbank in de kerk. Maar een buitenverblijf in hun heerlijkheid hadden ze na 1780 niet meer.

Afb. 5. Kadastraal minuutplan van Kleverskerke, 1820 Bron: watwaswaar.nl

Afbraak

Mevrouw Gronovius' echtgenoot verkocht de buitenplaats, de boerderij en acht huisjes in 1780 aan Aarnout Arendse. Deze wordt in de transportakte "landman" genoemd en was dus waarschijnlijk boer. Hij betaalde 1400 Vlaamse ponden voor het totaal. Hij kocht eveneens het "Boere hofsteedken", waarschijnlijk met het doel dit te verpachten.

Arendse liet al vrij kort na de aankoop het huis grotendeels slopen. De eerder genoemde advertentie uit 1782 maakt melding van "een groote Partij Afbraak" die te koop was bij de meestertimmerman Jacobus Stroosnijder te Kleverskerke. De advertentie noemt: "Hout, circa 100 deelen van 1 en een halve Duim, 100 Dito van 1 en 1 vierde Duim, een groote Partij Dekdeelen, een groote partij zaag-deelen, een groote partij Duims-deelen, en een groote partij Drie Duims-deelen, en een groote partij Ribbe-hout in zoort, een groote partij zwaare Zolder-Balken".

De materialen zijn duidelijk van een groot huis afkomstig dat bovendien vrij luxe geweest moet zijn, getuige het vervolg van de advertentie: behalve de hierboven genoemde raamkozijnen waren er nog "10 Deur Kosijnen, met Paneel Deuren, en een Porte-Prisee met twee Glase-Deuren, best Glas en Paneel Blinden, een groote partij Yzer Werk in zoort, een groote partij Kamer-Behangsel in zoort, een groote partij steen, Utrechtse Moppen, Boere-Grauw en dito Roode Moppen, en een groote Partij Pannen". Dergelijke luxe grote huizen ware er toen niet veel in Kleverskerke, zodat dit materiaal vrijwel zeker van de buitenplaats afkomstig geweest moet zijn.

Het kadastraal minuutplan toont aan dat het voorste deel van het herenhuis, de vijf arbeidershuisjes daar tegenover en de bassins en gracht van de buitenplaats nog lang bleven bestaan. De latere kaarten en luchtfoto's tonen het geleidelijke verval ervan. Van de kom achter het huis resteerde enkele jaren geleden nog een plukje riet in een drassig stukje weiland.

Na de gedeeltelijke afbraak bleef het restant van het huis staan en kreeg een nieuwe bestemming als boerenwoning. Deze functie heeft het tegenwoordig nog steeds. De grote 19^e-eeuwse schuur die op het terrein stond, is enkele jaren geleden vervangen door nieuwbouw.

Tot besluit

De buitenplaats te Kleverskerke was meer dan alleen een verblijf op het platteland waar de eigenaar in de zomermantden kon vertoeven. De geschiedenis ervan laat iets zien van de band die een ambachtsheer met zijn heerlijkheid kon hebben en hoe die tot uiting kwam in de vormgeving van de buitenplaats en zijn directe omgeving. Daarin zit ook de waarde van de

nog bestaande overblijfselen van deze buitenplaats: ze tonen iets over de relatie tussen stad en platteland in de zeventiende en achttiende eeuw.
Het bovenstaande is geen volledig overzicht van de geschiedenis van de buitenplaats te Kleverskerke. Er zou nog veel meer over gezegd kunnen worden; dit was slechts een greep uit de gevonden bronnen. In ieder geval heb ik met deze bijdrage de gevonden kaarten iets meer diepgang willen geven. Aanvullingen zijn welkom.

Afb. 6. Luchtfoto van Kleverskerke, 2008 Bron: Google Maps